אור הצפון — מנוחת השבת

מנוחת השבתא. חז"ל אומרים שאדם לאחר שחטא בעץ הדעת, כשהגיע יום השבת אמר: "מזמור שיר ליום השבת" ושב בתשובה (ראה בראשית רבה סוף כב ועוד). ויש להבין מהו הקשר בין התשובה ויום השבת.

כבר עמדנו על החכמה הרבה הנמצאת בבריאה, כדברי הכתוב "ה' בחכמה יסד ארץ" (משלי ג). הבריאה היא התגלות של החכמה העליונה, רוח אלהים מרחפת בכל, ובכל עצם ובכל חפץ משתקפים פלאים נשגבים. חכמי כל הדורות חוקרים ודורשים לגלות את הכוחות הנפלאים הנמצאים בבריאה, בכלליותה ובכל חלקיה ופרטיה לאלפיהם ורבבותיהם, מחדשים בה חידושים רבים ומוצאים בה המצאות חדשות וגילויים חדשים לאין שיעור. ועדיין אי אפשר לומר שזו חכמת אמת, והרי מה שמצאו ראשונים באו אחרונים והכחישום, ומי יודע אם בזמן מן הזמנים לא יכחשו גם את חכמת האחרונים. ולא עוד אלא שעם כל זה, עדיין לא עמדו אף על מקצתה של החכמה. חז"ל מספרים שיש עשב אחד בעולם שאפשר להחיות מתים על ידו וצפרים מסוימות יודעות את הסוד הזה ומשתמשות בו (ראה מדרש קהלת ה). הרי כמה תעלומות חכמה נפלאה טבועות בכל פרט ופרט שבבריאה, שאף כוח של תחית המתים שנשתבחו בו הנביאים וחז"ל, נמצא באחד העשבים שאנו רומסים אותו ברגלים, מבלי אשר ירגישו בו כלל, ועל אחת כמה וכמה בכל ההיקף של הבריאה כולה.

וכל זה הוא בחלק הבריאה הנראה לעינינו, בכדור הארץ שאנו נמצאים בו. ועל אחת כמה בעולם הגלגלים הנסתרים ממנו, כמה תעלומות חכמה לאין שיעור טבועות בהם. ולא עוד, אלא שישנן בעולם זה דרגות רבות בהבדלים עצומים בין אחת לרעותה. הרמב"ם קורא את הגלגלים בשם גשם חמישי, ולמעלה מהם המלאכים שהם שכלים נבדלים אשר "אין מספר לגדודיו", וגם במלאכים ישנם סוגים שונים לאין שיעור, זה למעלה מזה. ועל כולם בא האדם שהוא כותרת הבריאה, אבי אבות החכמה, שהקדוש ברוך הוא אמר עליו: "חכמתו מרובה משלכם". וכבר העיד הקדוש ברוך הוא על הבריאה שהיא טובה מאוד, כדברי הכתוב: "וירא אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד" (בראשית א), וטוב של הקדוש ברוך הוא הרי אין סוף לערכו ולשיא חכמתו.

והנה אדם הראשון הכיר את כל הבריאה על כל תעלומותיה וסודותיה, שהרי קרא שמות לכל הברואים, ועוד קרא שם לעצמו שחכמתו, כאמור, מרובה מעל הכל, ואף קרא שם להקדוש ברוך הוא והוא הסכים על ידו. הרי כמה גדולה היתה חכמתו, שהכיר את הבריאה כולה עד תומה ומיצה את עומק חכמתה.

עם כל זה, עדיין לא הושלמה צורת הבריאה ולא הושלמה עוד חכמתו של האדם עד יום השבת, וגם עוד לא עמד איפוא על עומק סוד התשובה, עד יום השבת. הכתוב אומר: "ויכולו השמים והארץ וכל צבאם ויכל אלהים ביום השביעי את כל מלאכתו אשר עשה", כלומר שרק ביום השבת נגמרה יצירת הבריאה של ששת ימי המעשה. וביום השבת הושלמה גם חכמתו של אדם הראשון, והוא בא לידי הכרה שכל השגתו בבריאה עד עכשיו עם כל גדולתו הנשגבה, עדיין אינה שלמה, ורק עם בוא השבת השיג בבריאה את צורת הבריאה. ואז התחיל לומר שירה ולזמר לאל עליון: "מזמור שיר ליום השבת". ומתוך הכרת צורת הבריאה הגיע לידי תשובה: "טוב להודות לה'", כלומר טוב להתוודות לפני ה', כי עצם ההתעלות של הכרה זו היא היא התשובה. והתשובה באה מתוך שירה. התחיל בשיר: "מזמור שיר", גמר בשיר: "ולזמר לשמך עליון", אמצעו בשיר: "טוב להודות לה'". וכבר דרשו חז"ל: "טוב להודות לה' - אמר אדם, בי ילמדו כל הדורות שכל מי

שהוא משורר ומזמר לשם עליון ומודה פשעיו ועוזב ניצל מדינה של גיהנום" (ילקוט תהלים צב). אדם הראשון לימד בזה תשובה לכל הדורות, שכל מי שבא לידי הכרה בצורת הבריאה ומזמר ומודה לה', הוא בא גם להודות על פשעיו ומתרומם למדריגה של תשובה.

ב. והנה מפליא ביותר שלא מגיעים לידי הכרה בצורת הבריאה על ידי איזו פעולה כי אם דוקא על ידי השלילה, על ידי הימנעות מעבודה ואפס המעשה. לא נצטוינו על שום עבודה חיובית בשבת אלא במנוחה בלבד. הקדוש ברוך הוא קידש את היום משום שבו שבת ממלאכה, כדברי הכתוב: "וישבות ביום השביעי מכל מלאכתו אשר עשה ויברך אלהים את יום השביעי ויקדש אותו כי בו שבת מכל מלאכתו" (בראשית א), ובשביתה זו הושלמה, כאמור צורת הבריאה. וכן דורשים חז"ל על פסוק זה: "מה היה העולם חסר? מנוחה, באה שבת באה מנוחה, כלתה ונגמרה המלאכה" (רש"י בראשית ב; וראה תורה שלמה שם בהערה כג). הרי שבמנוחה הושלמה הבריאה.

וגם אותנו ציוה הקדוש ברוך הוא לשבות ביום השביעי שביתה מוחלטת מכל מלאכה ולנוח בו "מנוחה שלמה" ללא כל עמל ויגיעה. ומתוך מנוחה זו עלינו להגיע לידי עונג שבת, אשר זוהי עצמיותה של השבת, כפי שנצטוינו: "וקראת לשבת עונג" (ישעיה נח), עונג שלא בא מעבודה ויצירה כי אם להיפך, שבא משביתה מכל עבודה ויצירה, שבא ממנוחה. ואף בשינה מקיימים מצות המנוחה, שהרי גם השינה בשבת תענוג (ילקוט ראובני ואתחנן).

ועונג זה של מנוחת השבת גדול יותר מעונג כל החכמות והיצירות, ואף מעונג חכמת התורה. ידוע לנו כמה עונג יש לחכמים מבקשת החכמה בלבד, עד שהם מזניחים את כל חמודות תבל, עוזבים את בתיהם ומשפחותיהם, נודדים במדבריות שוממים ומסכנים את עצמם, כדי לחקור את הטבע. וכמה גדול תענוגם כשהם מגלים איזה חידוש וממציאים המצאה חדשה, וכל שכן כשהם מצליחים לגמור את יצירתם ולקבוע לה את צורתה השלמה. וכמה יש, איפוא, עונג ועידון בגמר הצורה השלמה של הבריאה כולה. ועם העונג הזה מתאחד האדם על ידי המנוחה ביום השבת שבו הושלמה צורת הבריאה. ואף השינה בשבת מביא את האדם לידי עונג זה, ואם כי השינה הוא אחד מששים למיתה (ברכות נז) ו"תחילת מפלה שינה" (בראשית רבה יז), ויש להתוודות לפני השינה כמו שמתוודים לפני המיתה ואומרים: "והאר עיני פן אישן המוות", אבל בשבת יש בשינה מעליותא, כי האדם מתאחד על ידי מנוחת השינה עם עונג השלמת צורת הבריאה והוא מתרומם ומתעלה למדריגת עילאה.

ומשום כך נדחית גם מצות תלמוד תורה מפני עונג שבת. חז"ל מספרים: "ר' זירא מהדר אזוזי זוזי דרבנן, אמר ליה במטותא מינייכו לא תחללוניה" (שבת קיט), ומפרש רש"י: "כשהיה רואה אותן זוגות זוגות ומדברין בתורה, מחזר אחריהם ואומר להם במטותא מנכון, לכו והתעסקו בעונג שבת ולא תחללוניה לבטל תענוגים". הרי שלימוד תורה בשבת, לא רק נדחה מפני עונג שבת, אלא אם הוא גורם ביטול תענוגים יש בו גם משום חילול שבת. ולא עוד אלא שגם שינה בשבת דוחה מצוות תלמוד תורה. שהרי גם בתלמידי חכמים אומרת ההלכה: "שינה בשבת תענוג". ואף על פי שבלימוד תורה כרוך עונג רב, כדברי הכתוב: "תורת ה' תמימה משיבת נפש וכו' הנחמדים מזהב ומפז רב ומתוקים מדבש ונופת צופים" (תהלים יט), בכל זאת עונג המנוחה של שבת גדול הימנו, באשר הוא קשור בהתגלות הצורה של הבריאה והשלמת ההכרה, ויש בו משום עידון ועידונים אשר כל העולם לא נברא אלא בשבילו.